

הצעת 'עתים' לנוהל עבור הליכי חליצה בבתי הדין הרבניים

אדר תשע"ה

כתיבה ועריכה:
עו"ד אלעד קפלן ועו"ד אסתר ביסזור
המחלקה למדיניות ציבורית ומשפטית

בישראל מתבצעים כ-20 טקסי חליצה מדי שנה. להליך זה צדדים הלכתיים, חברתיים, משפחתיים ואישיים והוא טומן בחובו מעמסה רגשית המוטלת על כתפי האישה האלמנה ומשפחתה.

דין החליצה מקורו בחוק הייבום המקראי. על פי התורה (דברים כה, ה-י) באם אישה מתאלמנת מאדם שלא היו לו ילדים, אם יש לנפטר אחים היא אינה חוזרת להיות פנויה (כמו אלמנה "רגילה"), אלא היא נשארת ב"זיקה" לאחיי בעלה שנפטר, מצד אביו בלבד. היא אינה יכולה להינשא בשנית אלא אם כן יתקיים אחד משני דברים: "ייבום" או "חליצה". כאשר אדם נפטר בלא צאצאים חובה על אחיו לייבם את אשתו של הנפטר, קרי לשאת אותה לאישה במקומו על מנת שתהיה לנפטר המשכיות. במידה ואחיי הנפטר מסרבים לייבם את האלמנה, או אם האלמנה אינה מעוניינת להתייבם ליבמים, מתבצע טקס "חליצה", המשחרר אותה מזיקתה אליהם. טקס זה כולל חליצת נעלו של היבם (האח המייבם), יריקה לרצפה בפניו ומתן הצהרות בפני בית דין. כאשר היבם מסרב לביצוע טקס זה, האישה האלמנה אינה יכולה להינשא ומעמדה דומה מבחינה הלכתית למסורבת גט.

החל מתקופת התנאים ועד ימינו נחלקו חכמי הדורות אם יש לתת עדיפות לייבום או לחליצה. בתקנה משנת 1950 אסרה הרבנות הראשית על ייבום אלא במקרים חריגים ומאז מנהיגה באופן גורף חליצה כפתרון לאלמנה שבעלה נפטר ללא ילדים.

משום שמדובר בהליך נדיר יחסית (כ-20 תיקים נפתחים בשנה), לא קיים נוהל מסודר לביצועו. כתוצאה מכך הדבר נתון לשיקולם של בתי הדין המקומיים, שאינם תמיד רגישים לצרכי הצדדים ולצרכי האישה הנדרשת לחליצה בפרט. פעמים רבות שההליכים נכפים על הצדדים, ללא כל הסבר או מתן אפשרות להשפעה על הטקס ועיצובו, גם כאשר הדבר אפשרי מבחינת ההלכה. כמו כן, ברוב המקרים האישה הנדרשת לחליצה נותרת לבדה, ללא ליווי, כאשר סביבה עשרות ולעתים מאות גברים זרים, ששותפים להליך או מגיעים על מנת לצפות ו"ללמוד" כיצד מתנהל טקס החליצה. נשים שפנו למרכז הסיוע של 'עתים', לאחר שנדרשו לעבור הליך זה, תיארו באופן קשה את החוויה וסיפרו כי: "פגישתי הראשונה ברבנות הייתה פולשנית ולא נעימה"; "הרגשתי מושפלת ונרמסת"; "חשתי אבודה, כועסת, מתוסכלת ובעיקר - שאין לי שום רצון להמשיך את התהליך" ועוד.

מטרת הצעה זו היא להסדיר את ההליך על מנת לתת שירות ראוי לצדדים, במסגרת ההלכה וחוקיה של מדינת ישראל, באופן ששם דגש על שקיפות ההליך ושמירת כבודם ופרטיותם של הצדדים.

אנו מציעים כי הרבנות הראשית לישראל תאמץ הצעה זו ותפרסם אותה במסגרת נוהל רשמי, במטרה למנוע פגיעה נוספת בצדדים, שמתלווה לכאב ולצער באובדן יקירם, ולפעול מתוך גישה המכבדת את צרכיהם תוך הפגת העמימות והחשש מפני ביצוע ההליך.

נוהל זה אינו בא לשנות או לגרוע מהמצב המשפטי הנוכחי הנוגע לחליצה כפי שהוא מוסדר בחוק שיפוט בתי דין רבניים (נישואין וגירושין), תשי"ג-1953 ובתקנות הדיון בבתי הדין הרבניים.

אודות 'עתים'

עמותת 'עתים' מסייעת לנתקלים בקשיים מול שירותי הדת בישראל. העמותה מפעילה מרכז פניות טלפוני (קו-חם: 1-700-500-507), המספק סיוע והכוונה לאלפי פונים בשנה; מספקת שירותי ליווי וייצוג לאנשים פרטיים מול רשויות הדת והמדינה וכן פועלת לקידום מדיניות ציבורית ומשפטית, במטרה להשפיע על פני הממסד הדתי.

◀ מטרה:

1. להסדיר את אופן ביצועם של הליכי חליצה בישראל, באופן שמכבד את כבודם ופרטיותם של הצדדים בהליך.

◀ מקום שיפוט:

2. בקשה לפתיחת תיק חליצה תוגש לבית הדין שבאזור שיפוטו מצוי אחד מאלה:

א. מקום מגורי החולץ.

ב. מקום מגורי המבקשת.

ג. מקום פתיחת תיק הנישואין החדש של המבקשת.

דברי הסבר: לאחר מות בעלה, המבקשת לא יכולה להינשא טרם ביצוע הליך החליצה. על מנת שתוכל להינשא בשנית, מבלי להיחשב אשת איש, היא מוכרחה לפתוח תיק חליצה. נוכח זאת, שני הצדדים כפויים להשתתף בהליך זה ועל כן מבחינה פרוצדוראלית יש להתחשב במיקום הגאוגרפי של שניהם. היקש מהכלל המשפטי לפיו "התובע הולך אחרי הנתבע" אינו רלוונטי לעניין זה.

◀ מועד הגשת הבקשה:

3. בקשה לפתיחת תיק חליצה תוכל להיות מוגשת לבית הדין בחלוף 92 יום מפטירת בעלה המנוח של המבקשת. בית הדין רשאי לקצר תקופה זו.

דברי הסבר: הליך החליצה אינו מותנה בפתיחת תיק נישואין חדש של המבקשת. ייתכן כי הידיעה על הצורך העתידי בהליך החליצה מעיקה על המבקשת והיא תבקש לבצע את טקס החליצה מוקדם ככל הניתן לאחר פטירת בעלה המנוח. לכן, יש לאפשר למבקשת לפתוח את תיק החליצה בכל שלב, בהתאם לאפשרות ההלכתית לעשות זאת. מבחינת ההלכה, פרק הזמן הנדרש לקביעה כי המבקשת אינה בהריון הוא 92 יום מפטירת בעלה המנוח. בנסיבות מסוימות ישנה אפשרות לקצר תקופה זו על פי פסיקת בית הדין.

◀ בקשה לפתיחת הליך חליצה:

4. א. בבקשה לפתיחת תיק החליצה תפרט המבקשת את הפרטים הבאים: שמה, שמות הוריה, שם בעלה המנוח, תאריך פטירתו, שמות הוריו, שמות אחי הבעל לפי סדר הולדתם ומקומות מגוריהם.

ב. בעת הגשת הבקשה לפתיחת תיק החליצה על המבקשת לצרף את המסמכים הבאים:

1. צילום תעודת הזהות של המבקשת, כולל ספח.

2. צילום תעודת הפטירה של בן הזוג הקודם.

3. צילום תעודת הנישואין עם בן הזוג שנפטר.

4. שם ופרטי התקשרות עם אחיי בעלה המנוח, מצבם האישי והאם יש להם ילדים.

5. טופס בקשה לסידור חליצה (ניתן גם למלא במקום).

6. הסכמה כתובה של היבם לביצוע החליצה (מומלץ).

דברי הסבר: סעיף 4(א) לקוח מתקנה קס"ט לתקנות הדיון בבתי הדין הרבניים. לשם קיום טקס החליצה נדרשים פרטים האמורים בסעיף 4(ב) אודות בני משפחתם של הצדדים בהליך. בכדי להדריך את הצדדים אילו מסמכים עליהם להביא, ולמנוע מצב בו נדרש מהם להביא מסמכים שאינם נצרכים לשם ההליך, יש לקבוע בנוהל בדיוק אלו מסמכים, צילומים ופרטים נדרשים לשם פתיחת התיק.

◀ **אגרה:**

5. בקשה לפתיחת תיק חליצה תהא פטורה מתשלום אגרה כלשהי.

דברי הסבר: זהו המצב הקיים כיום בבתי הדין הרבניים. נוכח נסיבות הנחיצות בביצוע הטקס נראה כי ראוי שלא לגבות תשלום אגרה עבור הליך זה.

◀ **פגישה עם נציגת בית הדין:**

6. א. בית דין רבני ימנה אישה מבין עובדותיו לשמש כנציגת בית הדין לצורך טיפול בתיקי חליצה.

ב. לאחר שהגישה בקשה לפתיחת תיק חליצה, זכאים המבקשת והחולץ לפגישה אישית, ביחד או כל אחד לחוד, עם נציגת בית הדין בה יוסברו להם שלבי ההליך ומשמעויותיו, יימסר להם נוהל זה וכן עלון מידע לגבי הטקס והאפשרויות העומדות בפניהם וכן יופיעו בו פרטי התקשרות עם נציגת בית הדין. במידה וויתר אחד הצדדים על זכותו לפגישה זו, יישלח למענו נוהל זה ועלון המידע.

ג. במידה ותחפוץ בכך המבקשת, תיצור נציגת בית הדין קשר עם החולץ ותיידע אותו בדבר פתיחת תיק החליצה, זכויותיו בהליך, שלבי ההליך וזכותו להגיע לפגישה הסבר.

דברי הסבר: הצורך בטקס החליצה מלווה את המבקשת בקשיים וחששות ומצריך התנהלות רגישה ומתחשבת בכל הנוגע לבירוקרטיה והטקס בבית הדין. לכן, יש צורך באשת קשר מטעם בית הדין שתהווה "נחיתה רכה" למבקשת ותעמוד לרשות המבקשת והחולץ במפגש מול בית הדין. מאופי המפגש של המבקשת עם בית הדין, שמורכב מגברים בלבד, מצאנו למדים כי קיימת חשיבות לכך כי לתפקיד זה תמונה אישה.

◀ **זימון:**

7. א. לאחר שהוגשה בקשה לפתיחת תיק חליצה, יזמן בית הדין את הצדדים לביצוע הטקס תוך 45 יום ממועד הגשת הבקשה לפתיחת תיק החליצה.

ב. אם ראה בכך צורך, רשאי בית הדין לזמן את הצדדים לפגישה מקדימה.

ג. זימון לביצוע טקס החליצה יימסר למבקשת ולחולץ לכל המאוחר 21 יום לפני מועד הטקס.

ד. במידה ומנוע אחד הצדדים להתייצב לביצוע הטקס, יודיע לבית הדין ברגע היוודע הנסיבות. בית הדין יקבע מועד חלופי לביצוע טקס החליצה בהקדם האפשרי ולא יאוחר משלושים יום מהמועד שנקבע.

דברי הסבר: מרגע שהגישה המבקשת בקשה לחליצה, נראה כי היא חפצה בביצוע הטקס בצורה יעילה וזריזה. על כן, יש לתחום לבית הדין זמן מוגבל במסגרתו עליו לבצע את טקס החליצה.

◀ מעמד ההליך:

8. א. טקס החליצה יתבצע בדלתיים סגורות.

ב. נוכחותו של כל אדם נוסף בטקס החליצה מלבד המבקשת, החולץ, הדיינים והמלווים, כאמור בסעיף 9, טעונה הסכמתם מראש ובכתב של המבקשת והחולץ אשר תתקבל לפני יום ביצוע הטקס.

דברי הסבר: נקודת המוצא היא שדיון הנוגע למעמד האישי יתנהל בדלתיים סגורות ובכדי להגן על פרטיותם של הצדדים בטקס החליצה נחיל עקרון זה גם כאן. כמו כן, פעמים רבות בית הדין מזמן לטקס החליצה תלמידי ישיבות לחזות בטקס הנדיר יחסית, לעתים ללא הסכמת הצדדים לטקס החליצה. לכן, נוכחותו של מי שאינו קשור לאחד הצדדים טעונה הסכמת שניהם.

◀ נוכחות מלווה:

9. בעת מעמד טקס החליצה רשאים המבקשת והחולץ לבקש כל אחד את נוכחותו של מלווה נוסף מטעמים. לעניין זה לא תהיה הבחנה לעניין זהותו של המלווה, לרבות מינו, מעמדו האישי, דתו או לאומו.

דברי הסבר: מפניות שהגיעו ל"עתים" נמצא כי היו מקרים בהם בית הדין לא אפשר נוכחות אישה כמלווה למבקשת, דבר שגרם לתחושות קשות בקרב המבקשות. לכן קיימת חשיבות רבה בעיגון זכותן של המבקשות בהליך לליווי של מי שיבחרו, לצד זכות בחירה שכזו גם לחולצים.

◀ מעשה בית הדין:

10. בתום הליך החליצה ינפיק בית הדין מעשה בית דין למעשה החליצה והעתק ממנו יימסר למבקשת ולחולץ. החולץ יקבל אישור שימש לו ראייה שחלץ.

דברי ההסבר: סעיף זה מופיע כתקנה ק"ע בתקנות הדיון בבתי הדין הרבניים. כנהוג, הצדדים יקבלו תעודה רשמית בסיום ההליך, שתהווה ראייה כי האישה רשאית להינשא בישראל.

◀ פרסום הנוהל:

11. נוהל זה יפורסם בעלוני מידע שיעמדו לרשות הציבור בעמדות קבלת קהל ובאתר אינטרנט.

דברי הסבר: אחד הקשיים הרבים בהם נתקלים הצדדים בהליך החליצה הוא חוסר מידע, שיוצר קושי נפשי נוסף. הנגשת הנוהל לציבור תסייע להתמודד עם בעיה זו ותחזק את השקיפות סביב ההליך.